

8.6.2012

Dnr 3506/4/11 och 1302/2/12

Beslutsfattare: Justitieombudsman Petri Jääskeläinen

Föredragande: Äldre justitieombudsmannasekreterare Mikko Sarja

ÅTERKOMMANDE ÖVERSÄTTNINGSFEL I STUDENTPROV

1 ÄRENDE

1.1 Klagomål (dnr 3506/4/11)

Klaganden kritiserade studentexamensnämndens förfarande på grund av återkommande översättningsfel i studentprov. Klaganden hänvisade till två tidningsartiklar där behandlades provet i fysik våren 2011 och provet i lång matematik hösten 2011.

1.2 Mitt tidigare beslut

Jag har i mitt beslut 1.7.2011 dnr 3753/4/09 tagit ställning till översättningsfelet i provet i samhällslära våren 2009. I detta klagomålsärende hänvisade klaganden i sitt bemötande även till studentprovet i samhällslära våren 2010. Jag tog i mitt beslut inte separat ställning till denna provuppgift eftersom ärendet inte togs upp i det ursprungliga klagomålet.

1.3 Eget initiativ (dnr 1302/2/12)

Efter klagandens klagomål har frågan om möjliga översättningsfel återigen varit framme. Nu gällde diskussionen provet i geografi våren 2012. Jag tog ärendet med stöd av 4 § i lagen om riksdagens justitieombudsman upp till prövning på eget initiativ. I detta sammanhang beslöt jag undersöka även det ovan nämnda påståendet som gällde studentprovet i samhällslära våren 2010.

- - -

3 AVGÖRANDE

3.1 Grunder för bedömningen

3.1.1 Provet i samhällslära våren 2010

Enligt klaganden innehöll uppgift nummer 3 ett språkfel. I denna fråga hade man använt "sågade

varor" i stället för "sågade trävaror" eller "sågat virke", vilket hade lett till missförstånd hos en del av abiturienter.

Uppgiften lyder på svenska på följande sätt: "Diskutera faktorer med betydelse för efterfrågan och utbud av följande produkter: - - b) sågade varor tillverkade i Finland - -". På finska hade man använt "Suomessa valmistettu sahatavara".

Enligt studentexamensnämnden var ordet "sahatavara" översatt med "sågade varor". Ingen hade enligt studentexamensnämnden anmärkt eller klagat till nämnden att översättningen skulle ha varit fel eller att de svenskspråkiga examinanderna skulle ha haft problem med att besvara frågan på grund av uttrycket. Ingen har heller krävt att frågan måste beaktas i bedömningen av svaren på uppgiften.

3.1.2

Provet i fysik våren 2011

Av studentexamensnämndens utredning framgår att i uppgift 6 i fysikprovet våren 2011 talades det om en plank som ställs att luta mot en vägg. I den ursprungliga versionen på svenska hade friktionstalet getts dels mellan plankan och golvet, dels mellan plankan och väggen. Innan uppgiftsserien var slutgiltigt klar förenklades uppgiften så att friktionen mellan plankan och väggen togs bort. I den finska versionen fick uppgiften rätt formulering, men i den svenska versionen blev friktionen mellan väggen och plankan kvar. I den finska versionen var uppgiften en tydlig standarduppgift där det finns ett rätt svar. I den svenska versionen var situationen otydligare och lösningen krävde större fysikalisk bedömning.

På grund av felet godkändes alla fysikaliskt rationella lösningar i de svenska proven. Men det genomsnittliga poängtalet för de svenskspråkiga examinanderna var ungefär en poäng lägre än för de finskspråkiga examinanderna. Samtidigt var det emellertid tydligt att de svenskspråkiga examinanderna i högre grad valde att svara på andra uppgifter, och det kan ha berott på att de tyckte uppgiften var svår. Dessutom kan det hända att de som inte svarade på uppgiften hade använt tid på att fundera på den.

Av dessa skäl ansåg studentexamensnämnden det rättvist att ge alla svenskspråkiga examinander en extra poäng för uppgiften.

För att undvika den typ av fel som inträffade våren 2011 kommer nämndens fysiksektion att ha fler möten där de färdiga uppgifterna på svenska och finska granskas parallellt. Dessutom kommer sektionen att avsätta mer tid för att utarbeta uppgifterna.

3.1.3

Provet i lång matematik hösten 2011

Studentexamensnämnden medger att i uppgift 15 (en geometriuppgift) i det svenska provet i lång matematik ingick den felaktiga termen "meridianerna" (pituuspiirit) i stället för den riktiga termen "medianerna" (keskijana) på ett ställe i början av uppgiften. Senare i uppgiften, i punkt d där den egentliga frågan ingick, användes den rätta termen "median" två gånger. Dessutom innehöll uppgiften en figur som beskrev läget tydligt.

Enligt studentexamensnämnden är det mycket beklagligt att uppgiften på svenska innehöll fel term. Det ändrade dock inte uppgiftens karaktär på något väsentligt sätt och det gjorde det inte

heller svårare att förstå uppgiften. Provet i matematik innehåller femton uppgifter och examinanderna får besvara högst tio. När proven hade bedömts, jämfördes de svensk- och finskspråkiga examinandernas genomsnittliga poängtal för varje uppgift. Att döma av detta föreföll inte de finskspråkiga examinanderna ha haft någon fördel jämfört med de svenskspråkiga.

3.1.4

Provet i geografi våren 2012

Angående provet i geografi har man diskuterat om begreppet "nolltillväxt". Några lärare i geografi har ansett att man inte borde använda detta begrepp i översättningen ifall inte motsvarigheten "nollkasvu" finns i den finska förlagan. De anser vidare att på finska vet man automatiskt att frågan handlar om ekonomiskt tillväxt medan man på svenska måste kunna definiera begreppet "nolltillväxt" för att besvara själva frågan.

Uppgiften (+10 c) lyder på finska på följande sätt: "Rio+20-konferenssin valmistelun yhteydessä on keskusteltu myös taloudellisesta kasvusta luopumisesta. Miten kasvusta luopumista voidaan perustella?"

På svenska lyder samma fråga på följande sätt: "I samband med förberedelserna inför Rio+20-konferensen har också frågan om nolltillväxt diskuterats. Vilka skäl finns det till att avstå från tillväxt?"

Studentexamensnämnden har konstaterat bl.a. att vid översättning mellan två så strukturellt skilda språk som finska och svenska uppstår av naturliga skäl olikheter på många olika plan. Olikheterna kan gälla meningsbyggnad, ordval och till och med informationsföljd. I den ovan nämnda uppgiften har en skillnad i den finska och den svenska terminologin lett till diskussion. Diskussionen gäller översättningen av finskans "taloudellisesta kasvusta luopuminen". I det svenska provet har termen "nolltillväxt" använts. Den svenska termen är fullständigt korrekt i sitt sammanhang – nolltillväxt betyder 'samhällsutveckling utan direkt ekonomiskt tillväxt', dvs. exakt det som avses med det finska uttrycket i texten. Nolltillväxt är ett ord som man möter framför allt i samhällsekonomiska tidningstexter som handlar om grön ekonomi och gröna världen. Kontexten i uppgift 10 stöder dessutom den här betydelsen av ordet, eftersom frågan handlade om just det ämnet.

Enligt studentexamensnämnden kan man alltså inte hävda att det är fråga om ett översättningsfel, eftersom den svenska termen är korrekt och nog övervägd. Orsaken till att formuleringen har diskuterats handlar alltså snarare om rättvisa än om översättning, dvs. har de finska examinanderna fått mer information än de finlandssvenska genom att finskan använder ett uttryck där adjektivet "taloudellinen" förekommer? Frågan har lyft fram bland vissa lärare, eftersom det visade sig att det fanns finlandssvenska examinander som i provuppgiften tolkade nolltillväxt som hänvisande till befolkningstillväxt. Den här frågan diskuterades redan på det censorsmöte som hölls inför vårens bedömning av proven (22.3.2012) och där beslöts att även den vidare tolkningen av ordet ska accepteras.

Efter att resultaten i vårens studentexamensprov blev klara, undersökte nämnden hur finskspråkiga och svenskspråkiga examinander hade klarat uppgift 10 i provet i geografi. Undersökningen visade att de finskspråkiga och svenskspråkiga examinanderna besvarade uppgift 10 i lika hög grad. Uppgiften korrelerade väl med hela provet, dvs. de examinander som besvarade uppgiften fick för sitt svar ett poängtal som motsvarade deras nivå i hela provet. Medelvärdet i uppgiften var t.o.m. högre för de svenskspråkiga examinanderna än motsvarande medelvärde för de finskspråkiga.

kiga examinanderna. De som besvarat uppgift 10 presterade lika goda resultat i hela provet oberoende av examensspråk.

3.2

Ställningstagande

Jag betonar att utformning av provuppgifter vid studentexamensnämnden utgör myndighetsverksamhet i den bemärkelsen att de krav som grundlagens 17 (rätt till eget språk och egen kultur), 21 (rättskydd) och 22 § (respekt för de grundläggande fri- och rättigheterna) ställer i fråga om en korrekt behandling av ett ärende måste iakttas.

Det är viktigt att studentexamen på ett tillförlitligt sätt klarlägger om ett studerande har tillägnat sig de kunskaper och färdigheter som anges i gymnasiets läroplan samt uppnått tillräcklig mognad enligt målen för gymnasieutbildningen i enlighet med 18 § i gymnasielagen. Detta ska klarläggas på lika villkor på bägge provspråken. Examinandens provspråk får inte försvaga dennes rättsskydd.

Eftersom studentexamen är synnerligen viktig för deltagarna accentueras kravet på omsorgsfullhet vid utformningen och översättningen av provuppgifterna. Detta krav understryks också av den omständigheten att det enda rättsmedlet som står till examinandens förfogande är möjligheten att framställa ett rättelseyrkande till nämnden själv, utan någon möjlighet att överklaga nämndens beslut till domstol.

Vidare anser jag det vara av betydelse att studentexamensnämnden kontinuerligt och systematiskt utvecklar sina förfaranden för kvalitetskontroll så att man kan förhindra även språkliga fel i examensuppgifterna.

Det bör även noteras att enligt 1 § i undervisnings- och kulturministeriets förordning om studentexamensnämndens avgiftsbelagda prestationer (908/2010) är bl.a. studentexamensprov och bedömning av prestationer samt kontrollbedömning avgiftsbelagda offentligrättsliga prestationer vid studentexamensnämnden. Enligt 2 § uppbär studentexamensnämnden för de här prestationerna en fast grundavgift av varje examinand för deltagande i studentexamen och en fast deltagaravgift för varje prov. År 2012 har grundavgiften varit 14 euro och deltagaravgiften 28 euro (förordning 1224/2011). Även detta betyder att examinanderna kan med fog anta att studentprovet till alla delar är vederbörligen arrangerad.

Å andra sidan konstaterar jag ändå att det inte alltid är möjligt att översätta texter direkt från ord till ord som sådan på grund av strukturella skillnader mellan olika språk. Det är även klart att när man utarbetar frågor och översättningar kan det på förhand vara svårt – eller även omöjligt – att förutse alla de tolkningar som studerandena kan tänkas göra i fråga om en viss uppgift.

I min bedömning kan jag inte heller helt åsidosätta verksamhetens måttstock. Studentexamen ordnas två gånger om året och på två examensspråk. Under ett år ordnas det drygt 80 prov, alltså 160 prov om man räknar med två examensspråk. Proven innehåller drygt 3 000 deluppgifter. Eftersom det är fråga om mänskligt arbete är det svårt helt och hållet utesluta fel trots alla säkerhetsåtgärder och all kvalitetssäkring. Med tanke på hur omfattande studentexamen är, har det – på grund av de klagomål som justitieombudsmannen har mottagit – enligt min uppfattning dock förekommit synnerligen få fel. Anmärkningsvärt är även det att nämnden kan kompensera examinanderna för olägenheten genom att ändra bedömningen.

I detta sammanhang är det motiverat att först allmänt betrakta hur studentexamensnämnden utarbetar de svenskspråkiga provuppgifterna och säkerställer i praktiken att svensk- och finskspråkiga frågor exakt motsvarar varandra. Studentexamensnämnden har i sin utredning på min begäran beskrivit de strukturella processer genom vilka den strävar efter att garantera att provuppgifterna motsvarar varandra på finska och svenska.

Nämnden har konstaterat bl.a. att enligt reglementet för studentexamensnämnden kan nämnden välja språkgranskare och översättare med uppgift att översätta provuppgifterna till behövliga språk. Nämnden har inga heltidsanställda översättare eller språkgranskare utan översättarna och språkgranskarna översätter och språkgranskar provuppgifterna som bisyssla vid sidan av sitt ordinarie arbete och huvudsakligen på tjänstetid i nämndens lokaler. För närvarande anlitar nämnden tretton personer med svenska som modersmål för att översätta eller språkgranska provuppgifterna.

Prov i realämnen ordnas i tolv olika läroämnen och varje prov består av 10–13 uppgifter. Varje läroämne har en grupp på ungefär fem personer som utarbetar uppgifterna och samtliga personer är experter inom respektive läroämnen. I fem av grupperna finns det en eller två personer med svenska som modersmål som är experter inom respektive ämnen. I matematik ordnas det prov i både lång och kort matematik. Båda proven har femton uppgifter. Den grupp som utarbetar matematikproven består av ungefär fem personer. Dessutom deltar en svenskspråkig matematikexpert som har till uppgift att översätta provuppgifterna.

För det mesta går det till så att gruppen först utarbetar provuppgifterna på finska. Därefter översätts de av en expert på svenska språket som är översättare i nämnden. Alla översättare är inte experter inom respektive ämnen utan de är språkexperter. I vissa ämnen görs en preliminär översättning av en svenskspråkig ämnesexpert som alltså inte är språkexpert i egentlig mening.

I de uppgiftsgrupper där det finns en svenskspråkig person förekommer det att vissa uppgifter först utarbetas på svenska och att uppgifterna på finska då är översättningar. I sådana fall händer det att någon uppgift på finska eller svenska formuleras om för att samma sakinnehåll ska komma till uttryck på båda språken.

Alla provuppgifter språkgranskas när de har översatts. Uppgifterna på finska språkgranskas av en expert på finska språket och uppgifterna på svenska av två experter på svenska språket. Språkgranskarna är inte experter på läroämnet. Provuppgifterna behandlas och godkänns slutgiltigt på ett möte i nämndens A-utskott där det ingår nämndemedlemmar som representerar modersmålet (finska, svenska och samiska), matematik och realämnena. Mötesspråket är finska. Mötet godkänner sakinnehållet, layouten och utformningen. Fel eller brister rättas enligt beslutet på mötet. Till sist korrekturläses och jämförs det finska och det svenska provet med varandra av minst två medlemmar i den grupp som utarbetat uppgifterna innan tryckningstillstånd ges. I alla faser av korrekturläsningen och kontrollen kans förslag om rättelser och ändringar ges till översättarna och språkgranskarna, om översättningen till exempel förefaller innehålla sakfel, på väsentliga punkter avviker från den finska texten eller innehåller uttryck som kan vara svåra för examinanderna.

Angående de enskilda provuppgifterna konstaterar jag sammanfattningsvis följande.

Angående provet i samhällslära våren 2010 anser jag att ärendet inte förutsätter ytterligare åtgärder från min sida.

Angående provet i fysik våren 2011 konstaterar jag att studentexamensnämnden har medgett felet, godkänt alla fysikaliskt rationella lösningar i de svenska proven, gett alla svenskspråkiga examinander en extra poäng för uppgiften och vidtagit åtgärder för att undvika sådana här fel i framtiden.

Angående provet i lång matematik hösten 2011 konstaterar jag att studentexamensnämnden har även till denna del medgett felet, som enligt min mening snarare är ett skrivfel i den svenska versionen än ett faktiskt översättningsfel. Nämnden har även beklagat felet. Det finns inte anledning att misstänka att det här enskilda felet på ett ställe i början av uppgiften skulle ha påverkat någons prestationer.

Angående provet i geografi våren 2012 konstaterar jag att den svenska termen "nolltillväxt" är i sig helt korrekt. Däremot har studentexamensnämnden enligt min åsikt inte kunnat motivera på ett övertygande sätt, varför man inte skulle ha kunnat använda termen "nollakasvu" även i den finska versionen, eller varför hade man ansett det vara nödvändigt att använda olika begrepp eller uttryckssätt på svenska jämfört med den finska versionen. Jag anser att den svenska versionen av denna uppgift inte har varit särskild lyckad eftersom den har varit ägnad för att förorsaka flertydighet. I min bedömning har jag dock tagit i beaktande att studentexamensnämnden sedermera har accepterat även den vidare tolkningen av termen. På grund av det tillgängliga materialet kan jag inte ta ställning till det huruvida någon hade lämnat frågan obesvarad på grund av terminologiska skäl.

I ärendets helhetsbedömning har jag tagit i beaktande att efter mitt beslut dnr 3753/4/09 har studentexamensnämnden på flera olika sätt förstärkt granskningen av provuppgifterna på svenska. Nämnden har anlitat fler personer som översätter, språkgranskar och korrekturläser och provuppgifterna språkgranskas och korrekturläses nu fler gånger än tidigare. Vidare har nämnden uppmanat varje ämnessektion att engagera svenskspråkiga ämnesexperter i den grupp som utarbetar provuppgifterna. Det har dock inte varit helt lätt att i alla läroämnen hitta ojäviga experter som behärskar både ämnet och svenska. Vidare har undervisnings- och kulturministeriet för sin del meddelat att för att trygga examens tillförlitlighet har ministeriet antecknat utveckling av kvalitetskontrollen i resultatmålen för studentexamensnämnden som ingår i resultatavtalet för 2012 mellan ministeriet och nämnden.

4

ÅTGÄRDER

På grund av ovanstående anser jag att ärendet i detta sammanhang inte förutsätter ytterligare åtgärder från min sida än att jag för framtiden fäster studentexamensnämndens uppmärksamhet vid aktsamhetsplikten i utarbetandet av provuppgifter.

Jag meddelar studentexamensnämnden min uppfattning genom att sända nämnden en kopia av mitt beslut.

Samtidigt sänder jag undervisnings- och kulturministeriet en kopia av detta beslut för kännedom.